

OBRAZOVANJE U PRIMITIVNIM I RANIM CIVILIZIRANIM KULTURAMA*

UVODNA NAPOMENA

Pod obrazovanjem se podrazumijeva prenošenje vrijednosti i akumuliranog znanja društva. U tom smislu, ono je istovjetno sa sociološkim pojmom socijalizacije ili akulturacije. Djeca - bilo da su začeta u plemenima Nove Gvineje, renesansnoj Firenci ili u srednjoj klasi Manhattana - rađaju se bez kulture. Svrha obrazovanja jest da im bude vodič u kulturi, da oblikuje njihovo ponašanje ka odrasloj dobi, i da ih usmjerava prema njihovoj vjerovatnoj ulozi u društvu. U najprimitivnijim kulturama ima vrlo malo formalnog obrazovanja, malo onog što će se zvati škola, razred ili učitelj; umjesto toga, najčešće, cijelo okruženje i sve djelatnosti se promatraju kao škola ili razredi, i mnogi, odnosno svi odrasli djeluju kao učitelji. Međutim kako društvo biva složenije, kvantitet znanja koji prelazi sa jedne generacije na drugu je veći nego što ga jedan čovjek može imati; stoga se moralo razviti selektivno i efikasno sredstvo prenošenja kulture. Ishod je formalno obrazovanje - škole i stručnjaci zvani učitelji.

Što se društvo više usložnjavalo, a škole više institucionalizirale, obrazovano iskustvo se manje odnosilo na svakodnevni život, još manje na pokazivanje i učenje u kontekstu svakidašnjeg

svijeta, i sve više se odvajalo od prakse, bivalo sve više stvar ulijevanja, pričanja i učenja stvari izvan konteksta. Koncentriranje učenja u jednu formalnu atmosferu omogućava da djeca uče daleko više o svojoj kulturi nego što bi to mogla samo promatranjem i imitacijom. Što je društvo, postepeno, posvećivalo više važnosti obrazovanju, ono je, istodobno, pokušavalo da formulira krajnje ciljeve, sadržaje, organizaciju i strategiju obrazovanja. Literatura je postala krcata savjetima o odgoju mlade generacije. Ukratko, razvijala se filozofija i teorija obrazovanja.

U nekoliko nastavaka pratit ćemo evoluciju formalnog podučavanja znanjima i vještinama, u raznim djelovima svijeta, sa različitim filozofijama koje su ga inspirirale, a koje je rezultiralo različitim sistemima.

OBRAZOVANJE U PRIMITIVNIM I RANIM CIVILIZIRANIM KULTURAMA

Prehistorijske i primitivne kulture

Pojam obrazovanja se na primitivne kulture može primijeniti samo u značenju akulturacije, a to je proces prenošenja kulture. Primitivni čovjek, čija je kultura totalitet njegova univerzuma, ima

relativno učvršćen osjećaj kulturnog kontinuiteta i bezvremenosti. Model života je relativno statičan i apsolutan, i prenosi se sa jedne na drugu generaciju sa malo promjena. O tome, kao i o prehistorijskom obrazovanju, može se zaključivati jedino promatranjem obrazovne prakse preživjelih primitivnih kultura.

Svrha primitivnog obrazovanja je da vodi djecu da postanu dobri članovi svoga plemena ili skupine. Upečatljivo se naglašava obuka za pripadnost, zbog toga što je primitivni čovjek jako zainteresiran za rast individualaca kao pripadnika plemena i potpuno razumijevanje njihovog puta od prepuberteta do postpuberteta.

Zbog različitosti nebrojenih hiljada primitivnih kultura, teško je opisati neki standard i jedinstvene karakteristike prepubertetskog obrazovanja. Ipak, određene su zajedničke stvari prakticirane u ovim kulturama. Djeca stvarno učestvuju u društvenom procesu djelatnosti odraslih, i njihovo sudioničko učenje se osniva na onome što američki antropolog Margaret Mead naziva empatijom, identifikacijom i imitacijom. Primitivna djeca, prije nego dođu u pubertet, uče čineći i promatrajući osnovnu tehničku praksu. Njihovi učitelji nisu stranci, već njihova neposredna zajednica.

Nasuprot spontanosti i prilično nepravilnoj imitaciji u prepubertetskom obrazovanju, postpubertetsko obrazovanje u nekim kulturama je strogo standardizirano i regulirano. Učiteljski personal čine potpuno novi ljudi, često nepoznati učeniku, mada su oni njegovi rođaci u drugim klanovima. Upućivanje je moglo početi onda kada je učenik naglo bio odvajan od svoje porodične grupe i poslan u odjeljeni logor gdje se pridruživao drugim učenicima. Svrha ovog odvajanja jest da odvrti učenikovu duboku vezu od svoje porodice i utemelji njegovo emocionalno i socijalno uporište u široj kulturnoj mreži.

Istitucija "nastavnog plana" obično nije uključivala posebne predmete. Umjesto toga, činio ga je cijeli set kulturnih vrijednosti, plemenske religije, mitova, filozofije, historije, obreda i drugog znanja. Primitivni ljudi nekih kultura cijene to znanje kao esencijalno za plemensku pripadnost. U okviru tog esencijalnog "plana", religijska obuka zauzima najistaknutije mjesto.

Obrazovanje u najranijim civilizacijama

Stari Svijet - civilizacije Egipta, Mezopotamije i Sjeverne Kine

Historija civilizacija počinje na Srednjem Istoku oko 3000 godine p.n.e., dok civilizacije sjeverne Kine počinje oko milenij i po kasnije. Mezopotamijska i egipatska civilizacija su cvjetale skoro simultano tokom prve civilizacijske etape (3000.-1500. p.n.e.). Mada su se ove civilizacije razlikovale, imale su ista monumentalna obrazovna dostignuća. Potreba za očuvanjem ovih visoko razvijenih civilizacija učinila je nužnim pisanje i formalno obrazovanje.

Egipat. Egipatsku kulturu i obrazovanje su čuvali uglavnom svećenici, moćna duhovna elita u egipatskog teokraciji, koja je, također, služila i kao politički bedem u sprečavanju kulturne raznolikosti. Književnost, kao i praktični predmeti kao što su prirodne nauke, medicina, matematika i geometrija su bili u rukama ovih svećenika, koji su njima podučavali u formalnim školama. Stručna umijeća koja se odnose na područja kao što su arhitektura, građevinarstvo i vajanje su općenito prenošena izvan konteksta formalnog školovanja.

Egipćani su razvili dva tipa formalnih škola za privilegirane mlade, pod nadzorom činovnika, vlasti ili svećenika: jedne za pisare i druge za buduće svećenike. Sa pet godina, učenici su polazili u školu pisanja i nastavljali svoj nauk u čitanju i pisanju do 16-te ili 17-te. Sa 13 ili 14, učenicima je davana praktična obuka u zvanjima za koja su se pripremali. Svećenička obuka je počinjala u školi hrama, u koju su dječaci polazili sa 17, a dužina trajanja je ovisila o zahtjevima za različita svećenička zvanja. Nije jasno da li su praktične nauke tvorile dio sistematično organiziranog nastavnog plana u školi hrama.

Primjenjivale su se krute metode i ozbiljne discipline kako bi se postigla uniformnost u prenošenju kulture, jer su strogo bile zabranjivane devijacije od tradicionalnih obrazaca. Tipične su metode bile dril i memorizacija. A, kako je rečeno, Egipćani su, također, koristili radno-istraživačke metode u završnoj fazi obuke za pisare.

Mezopotamija. Kao civilizacija suvremena sa egipatskom, Mezopotamija je razvila slično obrazovanje, u pogledu svrhe i obuke. Formalno

obrazovanje je praktično i ima za cilj obučavanje pisara i svećenika. Ono je prošireno sa osnovnog čitanja, pisanja i religije na više obrazovanje u pravu, medicinu i astrologiji. Općenito, mladi iz viših klasa su pripremani za pisare, koji su se rangirali od prepisivača do bibliotekara i učitelja. Škole za svećenike, po kazivanju, bile su brojne kao i hramovi. Ovo ukazuje ne samo na temeljitost već i na nadmoćnost svećeničkog obrazovanja. Malo se zna o višem obrazovanju, ali napredovanje svećeničkog poziva osvjetljava prošireni karakter duhovnog nastojanja.

Kao i u Egiptu, svećenici u Mezopotamiji su dominirali u duhovnom i obrazovnom području, kao i u primjeni. Centar duhovne aktivnosti i obuke je bila biblioteka, koja je obično bila smještena u hramu, pod nadzorom utjecajnih svećenika. Metode podučavanja i učenja su bile memorisanje, usmeno ponavljanje, prepisivanje modela i pojedinačna instrukcija. Vjeruje se da je tačno prepisivanje izvornika bilo najteže i najnapornije i služilo je kao test vrsnoće u učenju. Period obrazovanja je bio dug i surov, a disciplina stroga.

Sjeverna Kina. U Sjevernoj Kini, čija civilizacija počinje sa Šang erom, složena obrazovna praksa je vrlo ranog datuma. Ustvari, vrlo važan temelj za formiranje modernog kineskog karaktera je već bio postavljen, u velikom obimu, prije više od 3000 godina.

Staro kinesko formalno obrazovanje se ističe po svom upečatljivom sekularnom i moralnom karakteru. Njegova najviša svrha je bila da razvija osjećaj moralnosti i dužnosti prema ljudima i državi. Čak i u ranoj fazi civilizacije, harmonični ljudski odnosi, obredi i muzika tvorili su obrazovni plan.

Formalni koledži i škole vjerovatno datiraju od prije Ču dinastije u prvom mileniju p.n.e., barem u carskim prijestonicama. Manje države su vjerovatno imale manje organizirane institucije, kao studijske dvorane, seoske škole i okružne škole. Što se tiče pravih obrazovnih metoda, stari Kinezi su učili iz bambusnih knjiga i dobivali moralnu obuku i praksu u obredima, usmeno i primjerom. Čini se da se nije odobravalo kruto mehaničko učenje, koje je tipično za kasnije kinesko obrazovanje. Obrazovanje se cijenilo kao proces individualnog razvoja iznutra.

Novi Svijet - civilizacije Maja, Asteka i Inka

Kulturna dostignuća pretkolumbovskih civilizacija se često uspoređuju sa onima u civilizacijama

Starog svijeta. Stari kalendar Maja, koji nadmašuje evropski julijanski kalendar u tačnosti, bio je, naprimjer, dostignuće koje pokazuje izvanredni stupanj poznavanja astronomije i matematike koji su Maje posjedovale. Jednako je impresivan sofisticirani kalendar Inka i njegova gradnja puteva, razvoj složenog sistema pisanja kod Maja i raskošni hramovi Asteka. Na nesreću, arheološki nalazi i pisani dokumenti teško da dostatno osvjetljavaju obrazovanje kod Maja, Asteka i Inka. Ali iz raspoloživih dokumenata je evidentno da su ove pretkolumbovske civilizacije razvile formalno obrazovanje za obuku plemića i svećenika. Glavna svrha obrazovanja je bila očuvanje kulture, stručna obuka, i kontrola kulturnih devijacija.

Maje. Kao visoko religiozna kultura, Maje su poštovalе svećenstvo kao jedan od najutjecajnijih faktora u razvoju svojega društva. Svećenik je uživao veliki ugled zbog vrline velikog znanja, umijeća pismenosti te vjerskog i moralnog vodstva, pa su visoki svećenici služili i kao glavni savjetnici vladarima i plemstvu. Da bi stekao svećeničko zvanje, koje se obično nasljeđivalo sa oca na sina ili bliže rođake, učenik je morao dobiti strogo obrazovanje u školi, gdje su svećenici podučavali historiju, pisanje, metode proricanja, liječenja i kalendarski sistem.

Trening karaktera je bio jedno od najistaknutijih obilježja obrazovanja Maja. Ulijevanje samosavladvanja, kooperativni rad i umjerenost su se jako naglašavali na raznim stupnjevima socijalizacije, kao i u raznim prilikama vjerskih svečanosti. Da bi razvio samodisciplinu, budući je svećenik podnosio dugi period uzdržanosti, umjerenosti i, da bi razvio osjećanje odanosti zajednici, učestvovao je u grupnom radu.

Asteci. Kod Acteka se očuvanje kulture jako oslanjalo na usmeno prenošenje i mehaničko memorisanje važnih događaja, kalendarskih informacija i religijskog znanja. Svećenici i stariji plemići, koji su se nazivali čuvari, bili su zaduženi za obrazovanje. Kako je jedna od važnih odgovornosti čuvara bila da cenzura nove poeme i pjesme, on je brižljivo poučavao poeziju, posebno pobožne pjesme.

U *calmecacu*, školi za domaće obrazovanje, gdje se sa šegrtovanjem počinjalo u 10-oj godini, sistematski su se podučavali historija Meksika i sadržaji historijskih zbivanja. Calmecac je igrao vitalnu ulogu u osiguravanju usmenog prenošenja historije kroz govorništvo, poeziju i muziku, gdje

su se primjenjivale precizna memorizacija događaja da bi se lakše potaklo sjećanje. Koristila se vizuelna pomoć, kao što je jednostavno grafičko predstavljanje, da bi vodilo faze recitiranja, održavalo zanimanje i da bi uvećalo shvatanje činjenica i datuma.

Inke. Koliko je poznato, Inke nisu posjedovale pisani ili zapisani jezik. Kao Asteci, oni su uveliko ovisili o usmenom prenošenju kao sredstvu održavanja kulture. Obrazovanje Inka se dijelilo u dvije odvojene kategorije: stručno obrazovanje za obične Inke i visoko formalizirana obuka za plemiće. Kako je carstvo Inka bilo teokratsko i carska se vlast zasnivala na agrarnom kolektivizmu, vladara se ticala stručna obuka muškaraca i žena u kolektivnoj agrikulturi. Lična sloboda, život i rad su bili potčinjeni zajednici. Po rođenju se mjesto pojedinca u društvu strogo određivalo i sa pet godina je vlast preuzimala svako dijete i njegovu su socijalizaciju i obuku za zanimanje nadgledali zastupnici vlasti.

Obrazovanje za plemiće je tvorilo četverogodišnji program, koji je bio jasno definiran u pojmovima plana i obreda. U prvoj godini su učenici učili Kečua jezik, jezik plemića. Druga godina studija je bila posvećena proučavanju religije, a treća učenju quipusa, složenog sistema uzlova obojenih niti ili konopa, koji se koristio za slanje poruka i zapisivanje historijskih događaja. U četvrtoj godini se pažnja posvećivala proučavanju historije, sa dodatnom obukom u prirodnim naukama, geometriji, geografiji i astronomiji. Instruktori su bili visokopoštovani enciklopedijski učenjaci znani kao amautas. Nakon završetka ovog obrazovanja, učenici su morali proći seriju strogih ispita da bi stekli puni status u životu plemstva Inka.

OBRAZOVANJE U KLASIČNIM KULTURAMA

Drevna Indija

Hinduistička tradicija

Indija je mjesto jedne od najstarijih civilizacija na svijetu. Oko drugog milenija p.n.e. Arijevci su ušli u ovu zemlju i došli u konflikt sa dasaima, ili nearijevskim plemenima. Porazili su ih, proširili se po zemlji, postavili brojna utvrđenja i utemeljili moćno kraljevstvo. Tokom vremena, dio duhov-

njaka, ili Brahmana, postali su svećenici i učevni ljudi; druga grupa, plemići i vojnici, postali su Kšatrije; poljoprivredna i zanatska klasa je nazvana Vajšije; i napokon, dasa su postali šudre, ili domaće sluge. Takvo je porijeklo podjele Hindusa na varne, ili "klase". Oko 500 g. p.n.e. klase su se učvrstile u kaste.

Religija je bila glavna struja svih djelatnosti u staroj Indiji. Ona je bila jedan sveupijajući interes i obuhvatala ne samo molitve i bogoštvolje već i filozofiju, moral, pravo, kao i vlast. Religija je prožimala obrazovne ideale, također, a proučavanje vedske literature bilo nužno višim kastama. Faze podučavanja su bile dobro određene. Tokom prvog perioda dijete je dobivalo elementarno obrazovanje kod kuće. Početak druge faze obrazovanja i formalnog školovanja označavan je obredom poznatim kao upanayana, ili svečanost "konca" - vezivanja, koja se ograničavala samo na dječake i bila manje ili više obavezna za dječake tri više kaste. Brahmanski dječaci su imali ovu ceremoniju sa osam godina, kšatrije sa 11, a vajšije sa 12 godina. Dječak bi napuštao kuću svoga oca i ulazio u učiteljevu ašramu ili dom, smještenu sred šume. Acarva bi ga tretirao kao svoje vlastito dijete, davao mu slobodno obrazovanje, i nije naplaćivao ništa za smještaj i hranu. Učenik je morao paliti žrtve, radio je kućanske poslove svoga učitelja i čuvao stoku.

Školovanje u ovoj fazi se sastojalo od recitiranja Vedskih mantri, ili "himni", i od pomoćnih nauka - fonetike, pravila izvođenja žrtvovanja, gramatike, astronomije, prozodije (teorije građenja stihova) i etimologije. Karakter obrazovanja se, međutim, razlikovao s obzirom na potrebe kaste. Za djecu svećeničke klase, postojao je određen plan proučavanja. Za njih je bilo obavezna trayi-vidya, ili znanje tri Vede. Tokom cijelog školovanja, učenik bi morao da se drži brahmačarje - to jest da nosi obični haljetak, živi na jednostavnoj hrani, koristi tvrdi krevet i vodi celibatski život.

Period školovanja je obično trajao do 12 godina. Za one koji su željeli nastaviti školovanje, nije bilo granice u godinama. Nakon što bi završio svoje obrazovanje u ašrami ili šumskoj školi, oni bi išli u viši centar učenja ili univerzitet sa kulapatijem (osnivač škole mišljenja) na čelu. Napredni studenti su također mogli usavršavati svoje znanje učešćem u filozofskim raspravama u parisadu, ili

“akademiji”. Obrazovanje žena se nije poricalo, ali one su obično bile podučavane kod kuće.

Metodi podučavanja su se razlikovali prema karakteru predmeta. Prva dužnost učenika je da memorise određeni dio Veda, posebno pazeći na pravilan izgovor. U proučavanju takvih obrazovnih predmeta, kao što su: pravo, logika, obredi i prozodija, vrlo važnu ulogu igralo je razumijevanje. Treći metod u upotrebi bile su parabole, koje su se koristile u ličnom duhovnom podučavanju koje se odnosi na Upanišade, ili zaključke Veda. Na višem obrazovanju, kao što je podučavanje u dharmasutri (“nauka pravednosti”), vrlo popularan i koristan metod je bio katehizam - učenik postavlja pitanja a učitelj podrobno razlaže temu. Međutim najveću ulogu igralo je memorisanje.

Početak budističkog utjecaja

Do otprilike kraja 6. stoljeća p.n.e., vedski ritual i žrtvovanja se postepeno razvijalo u razrađeni kult od kojeg su profitirali svećenici, ali kojem se protivio sve veći dio naroda. Obrazovanje se općenito omedilo na Brahmane, a ne-Brahmani su postepeno odbacivali upanayanu. Formalizam i isključivost brahmanskog sistema su umnogome odgovorni za uspon dva nova religijska poretka, budizma i dainizma. Nijedan od njih ne priznaje autoritet Veda, i oba izazivaju isključivo pravo Brahmana na svećenstvo. Oni podučavaju običnim narodnim jezikom i obrazovanje daju svima, bez obzira na kастu, vjerovanje ili spol. Budizam također, uvodi monaški sistem obrazovanja. Samostani uz budističke hramove su služili dvostrukoj svrsi: davanju obrazovanja i obuci za svećenstvo. Međutim samostani su obrazovali samo one koji su bili u njima. Oni nisu dopuštali “dnevne učenike” i, stoga, nisu zbrinjavali potrebe cjelokupne populacije.

U međuvremenu, dešavao se značajan razvoj na političkom polju, koji je imao reperkusije na obrazovanje. Osnivanje carske Nanda dinastije oko 413. g. p.n.e., a onda još i jače Maurya dinastije, nekih 40 godina poslije, potresli su same temelje vedske strukture života, kulture i politike. Brahmani u sve većem broju napuštaju svoja stara zanimanja podučavanja u svojoj šumskoj osami i preuzimaju različite vrste zanimanja, Kšatrije također ostavljaju svoj stari poziv ratnika i Šudre se izdižu iz svog služničkog zanimanja. Ove su sile

prouzrokovale revolucionarne promjene u obrazovanju. Škole se osnivaju u rastućim gradovima, dopušteni su čak i “dnevni učenici”. Studij se bira slobodno, neovisno o kasti. U 6. stoljeću p.n.e. Taksila je već dobila međunarodnu reputaciju kao centar naprednih studija i sada napredovala u tome. Ona nije imala koledž ili univerzitet u modernom značenju tog pojma, ali je to bio veliki centar učenja, sa brojnim slavnim učiteljima, koji su, svaki, imali svoju školu.

U 3. stoljeću p.n.e., budizam je dobio veliki impuls, pod velikim indijskim vrlo slavnim vladarom, Ašokom. Nakon njegove smrti budizam je izazvao otpor i počela je protivreformacija hinduizma u zemlji. Oko 1. stoljeća n.e. je također postojao rašireni laički pokret i među budistima i među hindusima. Kao rezultat ovih zbivanja, budistički samostani počinju da preuzimaju i sekularno kao i religijsko obrazovanje, te ovdje počinje ogroman rast narodnog osnovnog obrazovanja, skupa sa srednjim i višim.

Klasična Indija

Pet stotina godina, od 4. stoljeća n.e. do pred samo 8. stoljeće, pod Guptom i Harsom i njihovim nasljednicima, upečatljiv je period u indijskoj historiji. To je bilo doba univerziteta Nalande i Valabhija i uspona indijskih nauka, matematike i astronomije. Univerzitet u Nalandi smještao je populaciju od nekoliko hiljada učitelja i studenata, koje su izdržavali prihodi sa više od 100 sela. Zbog svoje slave, Nalanda je privlačila i studente iz inozemstva, ali je prijemni test bio tako strog da bi samo dva ili tri od 10 njih prošli. Više od 1500 učitelja diskutiralo je više od 100 disertacija svakoga dana. Oni su pokrivali Vede, logiku, gramatiku, budističku i hinduističku filozofiju (sankhya, nyaya itd.), astronomiju i medicinu. Drugi i veliki budistički obrazovni centri post-Gupta ere su bili Vikramašila, Odantapuri i Džagadalla. Postignuća u nauci nisu bila manjeg značaja. Aryabhata je u kasnom 5. stoljeću bio najveći matematičar svoga doba. On je uveo koncept nule i decimale. Varahamihira iz Guptinog doba je bio umni učenjak svih nauka i umjetnosti, od botanike do astronomije i od vojne nauke do građevinarstva. Medicinske nauke su se, također, znatno razvile. Prema suvremenicima, ljekari su prakticirali više od osam grana medicinske nauke, uključujući hirurgiju i pedijatriju.

Ovo su bili glavni razvojni tokovi prije muslimanskog prodora, koji je počeo u 10. stoljeću. Skoro svako selo je imalo svoga učitelja koji se izdržavao od mjesnih doprinosa. Hinduističke škole obrazovanja, poznate kao pathasalas u zapadnoj Indiji i tole u Bengalu, vodili su brahmanski acarye u svojem boravištu. Svaki je davao poduku iz neke napredne obrazovane discipline i imao ne više od 30 upisanih učenika. Također je porastao broj manjih ili većih nadarbina radža i drugih donatora, u svrhu unapređenja obrazovanja. Najčešći centri obrazovanja su bili ili kraljevske prijestonice, kao Kanaudž, Dhar, Mithila ili Udždžayini, ili sveta mjesta, kao što su Varanasi, Ayodhya, Kanchi ili Nasik. Uz budističke vihare (samostane), bili su hinduističke mathe (monaška boravišta) i hramovi u različitim dijelovima zemlje. Postojala su također agrahara sela, koja su data u milosrđe kolonijama učevnih Brahmana da bi im omogućili da obavljaju svoje svete dužnosti, uključujući podučavanje. Djevojke su obično obučavane kod kuće, a obrazovanje za zanimanje se davalo u sistemu šegrtovanja.

Indijski utjecaji u Aziji

Prikaz indijskog obrazovanja u starim vremenima bio bi nepotpun bez rasprave utjecaja indijske kulture na Šri Lanku i Centralnu i Jugoistočnu Aziju. On je omogućen dijelom kroz kulturnu ili trgovinsku razmjenu, a dijelom političkim utjecajem. Khotan u Centralnoj Aziji je imao čuvenu budističku viharu, rano, već u 1. stoljeću n.e. Brojni indijski učenjaci su tamo živjeli, a mnogi kineski hodočasnici, umjesto da odu u Indiju, tu su ostajali. Indijski banditi (učenjaci) su, također, pozivani u Kinu i Tibet, a mnogi kineski i tibetanski monasi su išli na nauke u budističke vihare u Indiju.

Proces indijanizacije je bio najjači u Jugoistočnoj Aziji. Početkom 2. stoljeća n.e. hinduistički vladar je vladao u Indokini i brojnim otočjem Istočnoindijskog arhipelaga, od Sumatre do Nove Gvineje, u periodu od 1500 godina. Ova su područja naseljena primitivnim rasama, koje su usvajale kulturu svojih gospodara. Velika Indija je, stoga, osnovana općim stapanjem kultura. Neki natpisi u ovim zemljama, napisani na savršenom sanskritu pokazuju utjecaj indijske kulture. Postoje upute na indijske filozofske ideje, legende i mitove,

te na indijske astronomske sisteme i mjere. Hinduizam je imao svoj utjecaj na ove zemlje, koliko je vladao i u Indiji. Ovaj je utjecaj prestao do 15. stoljeća n.e.

Drevna Kina

Staro kinesko obrazovanje služilo je potrebama jednostavnog agrikulturnog društva, u kome je porodica bila osnova društvene organizacije. Papir i četkica za pisanje još nisu bili pronađeni, a u najboljem slučaju su se koristile "bambusne knjige" u ograničenoj mjeri. Usmeno i podučavanje primjerom su bile glavne obrazovne metode.

Primarni cilj obrazovanja je bilo oblikovanje karaktera. Etička poduka naglašavala je važnost humanih odnosa i porodice kao društvenog temelja. Poštovanje sinova, posebno naglašavanje respekta prema starijim, bilo je najvažnija vrijednost. U odgovornosti vlasti je bilo osiguravanje podučavanja, tako da su nadareni mogli ući u službu vlasti te se tako čuvati moralni i etički temelji društva.

Ču period

Zapadni Ču (1111.-771. p.n.e.). Ovo je bilo feudalno doba, kada su feudalnim državama vladali gospodari koji su se pokoravali kralju Čua i priznavali ga kao "Sina Neba".

Škole su se osnivale za sinove plemića u prijestonici Čua i glavnim gradovima feudalnih država. Škole za običan svijet su postojale u okvirima feudalnih država, na selima i u zaseocima, i njih su, prema zapisima, pohađali i muškarci i žene, nakon rada u poljima. Postojale su osnovne i napredne škole i za vladajuće klase i za običan narod. Posebno izučavanje za djevojke se odnosilo na domaće poslove i ženske vještine, koji su osiguravali stabilnost porodičnog sistema.

Sadržaj obrazovanja za plemstvo tvorilo je "šest umjetnosti" - obredi, muzika, streljaštvo, upravljanje bojnim kolima, pisanje i matematika. One su činile ono što bi se moglo nazvati "liberalnim obrazovanjem" toga perioda. Zabranjivalo se samo memorisanje. Kako Konfučije kaže za stari duh obrazovanja, "učenje bez mišljenja je jalov posao".

Istočni Ču (770.-255. p.n.e.). Ovo je bio period društvenih promjena, izazvanih raspadom feudalnog poretka, slomom tradicionalne odanosti,

usponom gradova i urbane civilizacije te porastom trgovine.

Nestabilnost i zaplitanje problema tog vremena izazivalo je učenjake da ponude razne lijekove. Odsustvo centralne kontrole promicalo je neovisno i kreativno mišljenje. Stoga nastaje jedan od najkreativnijih perioda u kineskoj kulturnoj historiji, kada je Stotinu škola mišljenja sučeljavalo svoja gledišta i prijedloge za postizanje sretnog društvenog i političkog poretka. Neki su nastojali da se vrate učenjima starih mudraca, dok su drugi tražili bolje uvjete za korjenite promjene. Među glavnim "školama" ovog doba bili su taoizam, konfučijanstvo, mohizam i legalizam. Nijedna škola nije imala prevlast. Svaka velika škola je imala svoje sljedbenike i učenike, sa jakim programom i duhovnom raspravom. Najaktivniji u osnivanju privatnih škola su bili Konfučije i njegovi učenici, ali teoisti, mohisti i legalisti su također držali obrazovane institucije.

Druga forma duhovne aktivnosti bila je praksa da se feudalne države natječu koja će više učenjaka primamiti u svoje područje, dijelom da služe kao izvor ideja povećavanja prosperiteta države, a dijelom zemlji daju jednu auru respektabilnosti, gdje je poštovanje učenjaka već bila ustanovljena tradicija. Doba političke nestabilnosti i društvene dezintegracije je, otud, bilo i doba slobode i kreativne duhovne aktivnosti. Svjesni svoje važnosti i odgovornosti, učenjaci su razvijali tradiciju samopoštovanja i neustrašivog kritičizma. Ovu tradiciju Konfučije ima na umu, kada kaže da obrazovana ličnost nije sprava za upotrebu, i taj duh opisuje konfučijanski filozof Mencius, kada kaže da je veliki čovjek čovjek od principa, koga ne mogu iskviriti bogatstvo i položaj, koga ne mogu skrenuti siromaštvo i niskost i čija se moć i sila ne mogu saviti.

Učenja Stotinu škola i zapisi feudalnih država su označili upečatljiv pomak u književnosti, i prema tome, i u materijalima za obuku. Klasično doba Kine, period istočnog Čua, ostavilo je jedno duhovno i obrazovno naslijeđe od neprocjenjive vrijednosti. Učenjaci toga doba predočavaju teorije vlasti i društvenog i individualnog života, koje su bile utjecajne u Kini i Istočnoj Aziji, onoliko koliko su grčki filozofi, skoro istodobno, u Zapadnom svijetu.

Č'in-Han period

Č'in autokratija (221.-206. p.n.e.). Od raznih škola mišljenja koje su nastale u kineskom

klasičnom dobu, legalizam je prvi koji je odgovarao službenoj upotrebi. Politika Č'in dinastije je bila bazirana na legalističkom principu, koji je naglašavao jaku državu sa centraliziranom upravom. Mnoge ove politike su se tako razlikovale od prošle prakse, da su navukle kritike učenjaka, posebno onih koji su podržavali primjere starih mudraca. Da bi zaustavio kritike, vladar, koji je sebe nazivao prvim imperatorom, djelovao je po savjetu legalističkih ministara, naređujući čisti prekid sa prošlošću i stavio izvan zakona knjige iz historije i klasike koji su slavili prošle vladare. Brojne knjige su skupljane i spaljene, a stotine učenjaka smaknuto.

Mada je zabranjivala spaljene knjige i progonila učenjake, Č'in dinastija je postavila temelje jedinstvenog castva i omogućila sljedećoj dinastiji da učvrsti svoju moć i poziciju u zemlji i izvan nje. U obrazovanju, naporu unifikacije su uključivali reformu i pojednostavljivanje pisanih izvornika, razumljivih širom zemlje. Prvi korak je poduzet ka unificiranju udžbenika za osnovnu školu. Pronalazak četkice za pisanje, načinjene od dlake, kao i pravljenje mastila, dovelo je do toga da nezgrapne pisaljke i bambusne trake smijeni pisanje na svili.

Školovanje pod Han dinastijom (206. p.n.e. - 220. n.e.). Han dinastija je okrenula politiku svojih kratkovječnih prethodnika. Najvažnija promjena je bila prelazak sa legalizma na konfučijanstvo. Zabranjene knjige su se opet počele poštovati, a klasici postali srž obrazovanja. Marljivo i naporno su se obnavljale zabranjene knjige i otkrivala knjige i rukopisi koje su učenjaci skrivali po tajnim mjestima. Neumorno se prepisivalo i izdavalo, a studije i tumačenja Han učenjaka odgovarali su novom značaju proučavanju klasika. Pravljenje papira je dalje stimuliralo oživljavanje obrazovanja. Kritičko ispitivanje starih tekstova je rezultiralo praksom visoke kritike, puno prije nego se ona razila na Zapadu.

Čuveni su historičari, filozofi, poete, umjetnici i drugi učenjaci iz Han dinastije. Zaslužuje da se posebno spomene Su-ma Č'ien, autor monumentalne historije Kine od najstarijih vremena do prvog stoljeća p.n.e., koji je svojim visokim obrazovanjem zaslužio naziv "Oca kineske historije". Slavna spisateljica Pan Čao bila je znameniti poetski laureat. Bibliografi su skupljali i izdavali stare tekstove i označavali ih kao klasike. Napisan je prvi rječnik kineskog jezika. Kako je otkrivanje i tumačenje starih tekstova bio uglavnom posao

konfučijanskih učenjaka, od tada se kinesko školovanje često identificira sa konfučijanizmom. Mnogi su Han vladari davali zvanično odobrenje za konfučijanstvo kao osnovu vođenja vlade i državnih poslova. Međutim nisu se poduzimale akcije da se isključe druge škole ili mišljenja.

Postojale su različite škole na državnom i lokalnom nivou. Rastuća djelatnost privatnog obrazovanja se nastavila i mnoge studije klasika i plodna literatura je nastala u privatnim školama. Od značajnog utjecaja u zemlji i inozemstvu bio je državni univerzitet, sa upisom koji je išao do 30 000. Klasici su sada postali srž nastavnog plana, ali muzika, obredi i streljaštvo su i dalje bili uključeni. Tradicija svestranog obrazovanja u šest umjetnosti nije iščezla.

Počeci budizma. Period Han dinastije je bio period teritorijalne ekspanzije i rasta trgovine i kulturnih odnosa. Budizam se javlja u to vrijeme.

Rane informacije o budizmu su u Kinu vjerovatno donijeli trgovci, izaslanici i monasi. Oko prvog stoljeća n.e. neki je car bio lično zainteresiran i poslao je misiju u Indiju da traži više znanja i donese budističku literaturu. Potom, indijski misionari, kao i kineski učenjaci, prevode budističke spise i druga djela na kineski.

Indijski misionari nisu samo propovijedali novu vjeru već su također donijeli i nove kulturne utjecaje. Indijske matematičke i astronomske ideje obogatile su kineska znanja u ovim oblastima. Kineska medicina je također imala koristi. Arhitektura i umjetnost odrazili su budističke i indijske utjecaje. Indijske himne postale su dio kineske muzike. Međutim, nakon par stoljeća od pojavljivanja, budizam nije pokazivao znake popularnosti. Han školovanje je bilo zaokupljeno proučavanjem starih klasika i u njemu su dominirali konfučijanski učenjaci, koji su se nedovoljno interesirali za budistička učenja, koja se nisu bavila praktičnim problemima moralnog i političkog života. K tome, budističko shvatanje zla i poborništvo celibata te bijeg od zemaljskog postojanja, bili su strani kineskoj tradiciji. Taoistički učenjaci, našavši u budizmu mnogo toga što nije izgledalo tako udaljeno od njihove vlastite duhovne poruke, bili su mnogo naklonjeniji proučavanju nove filozofije. Neki od njih su pomogli prevodenju budističkih tekstova, ali oni nisu bili u centru zbivanja.

Pad Han dinastije je slijedio nakon nekoliko stoljeća podjela, razdora i stranih najezda. Kina se nije ponovno ujedinila sve do kraja 6. stoljeća. Tokom tog perioda budizam je dobio uporište u Kini. Obrazovni napori kineskih monaha proizveli su kinesku budističku literaturu i ovo označava početak procesa koji je pretvorio jednu uvoznu stvar u kinesku religiju i sistem mišljenja.

(T.H.C.)

Stari Hebreji

Kao sva predindustrijska društva, stari je Izrael prvo oprobao tip obrazovanja koji je bio u biti porodični; to će reći, majke su podučavale najmlađe i djevojke, dok se za očeve pretpostavljala odgovornost davanja moralne, vjerske i zanatske obuke za sinove. Ova karakteristika ostala je u jevrejskom obrazovanju, tako da se odnos učitelja prema učeniku uvijek izražavao u pojmovima roditeljskim i sinovskim. Obrazovanje je, dalje, bilo kruto i precizno; hebrejska riječ *musar* označava istovremeno i obrazovanje i tjelesnu kaznu.

Kad su se jednom utvrdili u Palestini - na raskršću veliki pisanih civilizacija Bliskog Istoka, na početku prvog milenija p.n.e. - Jevreji su razvili različit tip obrazovanja - koji je uključivao obuku specijalizirane, profesionalne klase pisara u, onda prilično ezoteričnoj, umjetnosti zvanj pisanje, koju su posudili od Feničana.

Pisanje je u početku bilo praktično: pisar je pisao pisma, pravio ugovore, vodio račune, pravio zapise, pripremao naredbe. Zbog toga što je mogao dobiti pismena naređenja, on je eventualno bio ovlašćen za smaknuća; otud važnost pisara u kraljevskoj upravi, naročito potvrđena u doba Davida i Solomona. Obuka ovih pisara je uključivala pripremu karaktera i ulijevanje visokih ideja mudrosti, kako bi bili dolične sluge kralju.

Pisanje je našlo drugu primjenu u Izraelu - u religiji. I opet je pisar bio agent obrazovanja. On je bio taj koji je prepisivao sveti Zakon, vjerno i zasnivao kanonski tekst. On je bio taj koji je čitao Zakon sebi i drugima, podučavao ga i prevodio kada je hebrejski jezik prestao biti domaći ili "živi jezik" (na grčki u Aleksandriji, na aramejski u Palestini); on ga je objašnjavao, komentirao i proučavao njegovu primjenu u posebnim slučajevima. Nakon pada Izraela 722.-721. p.n.e. i

Judeje 586. p.n.e. te njihovog potčinjavanja stranoj vlasti, jevrejsko obrazovanje je sve više i više karakterizirala vjerska orijentacija. Sinagoge u kojima se okupljala zajednica, postale su ne samo bogomolje već također i škole sa "kućom knjige" (bet ha-sefer) i "kućom obuke" (bet ha-midrash), koje su, grubo, odgovarale osnovnom i srednjem, ili naprednim nivoima obrazovanja. Djevojke su, međutim, bivale i dalje podučavane u kući.

Uloga pisanja u orijentalnom svijetu se treba prenatglasiti, naravno; usmeno prenošenje je još držalo daleko najvažnije mjesto. Mada je učenik mogao učiti naglas, ili radije intonirati svoj tekst, njegov je glavni napor usmjeren na učenje napamet dijelova i dijelova svetog Zakona. Uz pisani Zakon, razvijalo se i njegovo tumačenje ili egzegeza, koja je u početku bila samo usmena, ali je kasnije svedena na pisanje - prvo u formi memoranduma, ispisanih na pločicama ili bilježnicama, kasnije u pravim knjigama. Širenje ove vjerske literature je zahtijevalo širenje programa obuke, razvijenog po raznim

etapama: osnovna, srednja i napredna, ova posljednja u nekoliko centara Palestine, kasnije u Babiloniji. Ovo obrazovanje bazirano na religiji, postalo je jedno od najvažnijih faktora koji su omogućili judaizmu da preživi nacionalne katastrofe 70. godine n.e. i 135. godine n.e., zauzimanje i kasnije razaranje Jerusalema. Rasijani, Jevreji su se okrenuli hebrejskom, njihovom jedinom jeziku bogoštovlja, da bi proučavali Zakon i tradiciju te za obuku. Odavde se razvilo poštovanje kojim je učitelj bio, i kojim jest, okružen u jevrejskim zajednicama.

BILJEŠKA

* Ovo je prijevod teksta koji je preuzet iz *The New Encyclopedia Britannica*, 15. izdanje, 1997., svezak 18, str. 1-90.

m